

Succes sau eșec al modelului multiculturalismului în Uniunea Europeană

[Success or Failure for The Model of Multiculturalism in The European Union]

Marcela Monica STOICA

Abstract: *A theme that appears frequently in public debate, in recent years, concerns the future and destiny of a united Europe, from the cultural approach of the European integration, the relationship between national and European level, the relationship between the national cultures in the European space and the possibility of the emergence of a European cultural identity with supranational character. Therefore, the present paper starts from Giovanni Sartori's assertion according to whom, Europe is faced with the dilemma of multiculturalism versus pluralism aiming to examine whether the model of multiculturalism can be viable given that European public space became a geopolitical environment that is experiencing a new institutional arrangement between nation states and a new paradigm of coexistence of the cultural differences. There are analysed, in chronological perspective, the evolution of the European integration process focusing on the fourth level, the cultural one. Thus, the construction of a common European cultural space that, deeply, closes the citizens, the nations, the ethnicities, the societies and the regions proves to be the most difficult task that removes more and more European Union from an European identity and from the emergence of a European demos.*

Keywords: *multiculturalism; public space; European identity; citizenship.*

Introducere

Ca ideologie a diversității, multiculturalismul și-a propus să creeze un cadru de afirmare pentru identitățile de grup. Chiar Sartori afirma că multiculturalismul este politica gata să promoveze diferențele etnice și culturale¹.

Ultimii ani de criză au evidențiat și maniera ambiguă de gestionare a

consecințelor diversității, rezultată din fenomenul migrațional, aspecte remarcate în declarațiile politice ferme ale liderilor europeni. Într-o declarație din octombrie 2010, cancelarul german Angela Merkel a vituperat multiculturalismul în Germania, cu referire la comunitățile de musulmani, afirmând că acesta este „un eșec total”². În februarie 2011, președintele Nicolas Sarkozy a susținut și

el că modelul multiculturalismul este un eșec European³. El a dezavuat în termeni similari politicile multiculturalale în Franța, afirmând că imigranții trebuie să internalizeze valorile fundamentale ale statului francez, integrându-se în comunitatea națională⁴.

Aceste declarații privind eșecul multiculturalismului nu sunt singulare. Premierul britanic David Cameron a condamnat „eșecul doctrinei statului multicultural susținând că trebuie să se renunțe la el”, afirmând că Marea Britanie necesită o identitate națională robustă pentru gestionarea ideologiilor extremiste⁵.

Ca urmare, s-ar putea ca eșecul anunțat al multiculturalismului să nu mai dea noi impulsuri pentru continuarea proiectului părinților fondatori ai construcției europene – unificarea europeană și construirea visului unei Europe Unite.

Multiculturalismul ca ideologie a diversității. Abordări ale multiculturalismului

Originile multiculturalismului în societatea modernă studiile de istorie a migrațiilor în societatea modernă plasează începuturile acestui fenomen în epoca industrializării îndeosebi în ultimele decenii ale secolului trecut. Este vorba atât de mișcări de populație în interiorul uneia și aceleiași țări (prin urbanizare, părăsirea satelor de către primele generații de muncitori industriali), cât și de transferul internațional al forței de muncă. Aceste acțiuni exprimă o

realitate complexă a societății industriale din ultimul secol – mișcarea liberă a forței de muncă, migrația economică a unor populații de dimensiuni considerabile și interferențele culturale, sociale, educaționale pe care această migrație le provoacă.

Procesul opus, de exacerbare a diferențelor – în loc de a vedea complementaritatea lor –, de rupere a contactelor dintre culturi înseamnă a cultiva teama față de ceea ce este diferit, a perpetua discriminări anacronice – sociale, economice și culturale – față de străini sau față de minorități. Ceea ce duce, mai devreme sau mai târziu, la apariția unor discriminări chiar în sânul propriei populații majoritare și la favorizarea unor structuri de putere nedemocratice. La scară istorică, experiența întâlnirii față în față cu o altă cultură, cu un alt mod de viață, a fost trăită mai întâi de marile puteri coloniale, atunci când și-au trimis forțe militare și administrație proprie în zonele de dominație de pe glob. Fenomenul se produce acum în sens invers, marile puteri coloniale fiind invadate de populația din fostele colonii.

Potrivit opiniei lui Kymlicka, multiculturalismul este un concept compatibil cu principiile liberal democratice, fiind unica abordare a diversității etno-culturale⁶. Comunitățile multiculturalale, fie la scară locală sau națională, sunt caracterizate prin conviețuirea unor populații care vorbesc limbi diferite, au tradiții culturale, credințe religioase și sisteme de valori diferite, o educație și un

stil de viață diferit, – adesea chiar cetățenii diferite, deși trăiesc în aceeași țară. Aceste situații ilustrează dimensiunea descriptivă a conceptului, dar, în sociologia contemporană, are și o dimensiune normativă, aceea de a propune un model de reglementare întemeiat pe toleranță și împrumuturi culturale reciproce, pe valorizarea diferitelor experiențe culturale ale populațiilor de origine etnică diferită care trăiesc în aceeași țară.

Ideea multiculturalismului a fost precedată în sociologia americană a culturii de teoria vasului de omogenizat (“melting pot”) în care «identitatea americană» ar fi asimilat generații după generații de imigranți. În acest proces omogenizator, imigranții și-ar fi pierdut propriile identități etnice și culturale anterioare și au devenit „americani adevărați”. La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, teoria omogenizării exprima realitatea procesului de asimilare a modului de viață american de către noii imigranți și descendenții acestora. După 1950-1960, modelul omogenizării forțate a pierdut teren în fața recunoașterii diversității. Ideea amestecului de culturi, în care fiecare și-a păstrat propria identitate, permite acum receptarea mai atentă a contribuției culturale a fiecărui grup etnic.

Termenul de «bi-culturalism» a apărut la începutul anilor '60 în Canada, cu referire la bi-lingvismul populației din Quebec. Influența școlii americane de antropologie culturală, precum și a școlii franceze de antropologie fondată de Claude

Levi Strauss a fost hotărâtoare în impunerea acestor teme de cercetare. În anii următori, conceptul de «multiculturalism» a intrat în discursul politic din țări cu puternice tradiții imigralioniste, precum Australia, Statele Unite, Noua Zeelandă, dar și în țări cu tradiție colonială: Franța și Anglia.

Totodată, percepțiile pe care le are societatea modernă a făcut ca oferta multiculturalismului să pară multora o soluție cvasi-universală la disarmoniile, conflictele acestei societăți.

Identitate și cetățenie – cultura, ca dimensiune a cetățeniei

Modelul cultural european are un cadru valoric bazat pe legalitate, libertate, egalitate, fraternitate, solidaritate și sentimentul creștin al sacralității care se adaugă evoluțiilor istorice jalonate de cele trei mari revoluții politice moderne (engleză, americană și franceză)⁷. Europa trece printr-o criză de identitate, fiind vorba, mai ales, de dificultățile procesului de aprofundare a integrării și de reformă a instituțiilor comunitare. Și nu în ultimul rând, este vorba de criza de legitimitate a instituțiilor comunitare, care și-ar avea sursa și într-o criză de comunicare între instituțiile europene și cetățenii statelor membre, lucru vizibil după respingerea Tratatului constituțional, în 2005, de către cetățenii francezi și olandezi, criză care nu a fost depășită nici după adoptarea Tratatului de la Lisabona, în 2009. Iar acest lucru arată că sursa acestei crize este una

mai profundă și nu poate fi rezolvată doar prin acte juridice sau prin reorganizări instituționale⁸.

Criza europeană de identitate nu a rămas fără ecou, în iunie 2007, liderii europeni întruniți la Berlin, cu prilejul aniversării a 50 de ani de la semnarea Tratatelor de la Roma, și-au exprimat voința de a depăși aceste blocaje și de a relansa proiectul European. Declarația de la Berlin reafirmă valorile fundamentale și idealurile comune în jurul cărora s-a construit Uniunea Europeană, construcția unui spațiu în care „identitățile și diferitele tradiții ale statelor membre sunt protejate”. Mai mult, este reafirmată teza „unității în diversitate” și ideea că bogăția și forța Europei constatu tocmai în faptul că ea cuprinde a „diversitate vie de limbi, culturi și regiuni”⁹.

Deși politicienii și liderii Uniunii, afirmă tot mai frecvent importanța culturii în consolidarea solidarității și a coeziunii europene, în mod surprinzător, integrarea europeană a determinat o resuscitare a interesului pentru identitățile locale, etnice, naționale și culturale.

Europa este un conglomerat de identități naționale, a cărei diversitate etnică, lingvistică, mentală, religioasă, etc. a determinat o diversitate de culturi. Putem vorbi de o cultură europeană ca un *summum* al acestor culturi, dar nu ca despre o cultură de sine-stătătoare, acest din urmă lucru presupunând un proces de lungă durată, de contopire a diverselor culturi individuale, de contopire a diverselor identități, și de omoge-

nizare a acestora după principii laborioase și care, cel mai probabil, ar ieși de sub orice control instituțional.

Această natură problematică a proiectului european este codificată chiar în deviza Uniunii Europene: „unitate în diversitate”, care presupune, practic, o alăturare paradoxală a unor aspecte și realități diferite, ba chiar opuse de cele mai multe ori, care, de-a lungul istoriei, s-au manifestat prin antagonisme politice și conflictele devastatoare care au lăsat răni adânci în culturi, mentalități și atitudini, de unde apar adesea la suprafață în forme care nu pot fi ignorate¹⁰.

Proiectul european nu-și poate proba viabilitatea fără forța modelatoare a culturii, fără a beneficia de vocația acesteia de a construi solidarități în plan uman și social. Doar cultura, în formele ei trăite, manifestate în practici semnificante, în ritualuri și în amalgamul vieții cotidiene, poate consolida sentimentul comunitar al cetățenilor din diverse state europene, sentimentul de apartenență și de loialitate la o organizație pe care, deocamdată, mulți dintre ei o percep ca o entitate abstractă, față de care nu se simt angajați existențial¹¹.

Teoreticienii au constatat că „niciuna dintre națiunile Uniunii Europene nu vrea, pe bună dreptate, să moară” în numele unei identități europene inexistente¹². Europa este încă este văzută ca o entitate abstractă, îndepărtată de cetățeni, a cărei identitate culturală trebuie construită, prin proiectarea unei mitologii care să-i

confere o imagine mai consistentă și mai veridică¹³.

Pe de o parte, ceea ce ne neli-niștește, este constatarea că remediile naționalismelor sunt toate în criză: regionalism, multiculturalism, federalism, integrare europeană, construite toate de democrațiile occidentale¹⁴. Pe de altă parte, integrarea de până acum, economică, vamală, comercială, juridică, administrativă, instituțională și monetară, cu un succes evident¹⁵.

Cultura are două componente: una materială și alta spirituală. Componenta materială a culturii, care va fi exprimată prin termenul de civilizație, cuprinde mijloacele și valorile care asigură reproducerea materială a vieții sociale, adică procesele existenței sociale. Componenta spirituală a culturii cuprinde sistemele de valori în care se cristalizează eforturile de cunoaștere, atitudinile și reacțiile omului față de lume. Acestea se fixează și îmbracă forma unor sisteme teoretice (știința, filozofia), simbolice (arta, religia), normative (morala, dreptul, tradițiile, obiceiurile).

Am putea sintetiza astfel universul culturii:

- sisteme teoretice (știința, filozofia);

- sisteme simbolice (religia, arta, mitologia, limba, toate tipurile de limbaje), în care predomină funcțiile simbolice și de comunicare;

- sisteme normative (dreptul, morala, obiceiurile, tradiția) – cu funcții de reglementare a raporturilor interumane;

- sisteme instituționale și instrumentale (instituții educaționale, mijloace de comunicare etc.) – cu funcții preponderent praxiologice, acționale, practice¹⁶.

Cultura cuprinde și un ansamblu complex de instituții aferente și mijloace de comunicare, în jurul cărora este organizată viața culturală și prin care pătrund valorile (sistemul de educație, biblioteci, muzee, expoziții, teatre, edituri, presă etc.). Cultura trebuie considerată și în raport cu acest sistem de instituții, care au menirea de a organiza creația culturală și de a o difuza. Printre cele mai însemnate instituții care mijlocesc raporturile dintre cultură și societate, trebuie să menționăm sistemul de învățământ, institutele de cercetare științifică, mijloacele de comunicare în masă. Ele constituie forme prin care cultura se socializează și își exercită toate funcțiile sale¹⁷.

Multitudinea definițiilor culturii a fost sistematizată de cercetătorii din cadrul științelor culturii astfel:

1. Conceptul spiritual-estetic al culturii, strâns legat de cele de artă și de formare. În acest sens, cultura este întruchipată de operele încărcate de valori estetice și morale ale marilor scriitori, artiști și compozitori.

2. Conceptul instrumental de cultură.

3. Conceptul antropologic de cultură, definit drept totalitatea valorilor, simbolurilor, modelelor de acțiune de gândire și de percepție, ritualurilor, tradițiilor unei societăți¹⁸.

Fiecare cultură dezvoltă o viziune proprie despre lume cu semnificații

de valoare universală plecând de la experiența particulară.

Pluralismul cultural european, pe lângă apărarea diversității, pune problema comunicării dintre culturi, care recunosc că fiecare contribuie tocmai prin diferențele specifice la îmbogățirea experienței umane¹⁹.

Multiculturalismul este o realitate a existenței în același orizont spațio-temporal a unor grupuri de indivizi provenite sau raportate la mai multe culturi care își afirmă notele specifice în mod izolat, evitând, de regulă, contaminările. Multiculturalitatea are o predominantă dimensiune statică; într-o abordare multiculturală interacțiunile nu sunt excluse, dar ele nu sunt implicite conceptului²⁰.

De la spațiul public național la spațiul public european și înapoi

Revenirea naționalismului în Europa, după 1989, se accentuează. Separările ideologice și-ai pierdut din valoare, statul este în criză iar mecanismele instituționale liberale sunt slabe și nu fac față revendicărilor violente. Toate acestea au dus la o critică acută a modelului multiculturalismului, regionalismului, federalismului sau integraționist; nici una nu poate rezolva criza în care se adâncesc statele-națiune²¹. Conceptul de identitate europeană exprimă mai degrabă ideea de unitate decât identitatea reală²². Va trebui ca în viitor, UE să se bizuie pe o dublă legitimitate: individuală, cea a statelor, și colectivă, adică cea a națiunilor²³.

Uniunea Europeană contribuie și la cristalizarea unui sistem în care valorile democrației și drepturilor omului par a dobândi o greutate mai mare decât principiul suveranității în interpretare strictă, iar drepturile indivizilor sunt mai importante decât drepturile statelor²⁴.

Un spațiu național evoluează ca un loc unde circulă valori, idei, mituri, credințe, teorii, mentalități, simboluri, dar toate aceste elemente, aflate în interdependență, cunosc decalaje sau subordonare față de nucleul iradiant al culturii naționale. Deliberările din spațiul național se produc în raport cu o realitate socială sau națională, de fapt cu problemele concrete ale societății. O cultură națională dă expresie unor cerințe, aspirații, trebuințe și opțiuni generale, unor idei forță, care capătă, în anumite momente, caracter de factor explicativ²⁵.

Uniunea Europeană susține identitățile naționale prin circulația în spațiul european a valorilor și normelor culturale și spirituale. Dar, fără o identitate colectivă dincolo de granițele naționale și un cadru comun pentru proiecte în spațiul public European, europenizarea nu este posibilă, în condițiile în care cetățenii Uniunii percep multe dintre problemele vieții lor curente ca fiind legate de existența spațiului public național. În Europa nu există o solidaritate în forma unei identități europene²⁶. Integrarea europeană introduce un alt cadru pentru afirmarea identității, postnaționalismul, care exprimă construirea unei identități

dincolo de tradiții specifice determinate de o istorie națională particulară.

Spațiul public european cuprinde diversitatea tradițiilor, obiceiurilor, cutumelor, folclorului, precum și valorile politice europene. Acestea din urmă au nevoie de un consens majoritar unanim, articulate atât la nivelul elitelor politice, cât și la nivel societal.

În sfera europeană există o situație paradoxală: pe de o parte asistăm la crearea unei structuri multinaționale suprastatale, ce presupune cedarea unei părți a suveranității iar pe de altă parte, aceeași Uniune Europeană este cea care insistă pe autonomie locală, pe descentralizare și regionalizare, prin crearea euro-regiunilor, pentru reînvierea particularităților regionale, a tradițiilor, a obiceiurilor și specificității fiecărui loc peste care adesea statul național acționează ca un tăvălug uniformizator.

Tratatul de la Lisabona acordă o mai mare importanță culturii: în preambulul Tratatului privind Uniunea Europeană se declară „Inspirându-se din moștenirea culturală, religioasă și umanistă a Europei”. Unul din obiectivele Uniunii Europene, declarate în tratat, este acela de a respecta „bogăția diversității sale culturale și lingvistice” și de a veghea „la conservarea și dezvoltarea patrimoniului cultural european”²⁷.

Mai mult, și articolul 22 din Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene prevede că „Uniunea respectă diversitatea culturală, religioasă și lingvistică”.

Așa cum arată Schnapper, „Cetățenia reprezintă sursa legăturii sociale”²⁸, deci societatea cetățenilor, prin instituțiile politice și sociale, prin schimburile cotidiene, este una de natură democratică. Fiecare cetățean indiferent de religie, etnie, rasă, gen etc., are dreptul la același respect, la recunoașterea demnității proprii. Relațiile dintre oameni se bazează pe demnitatea egală a tuturor. Numai în societatea democratică cetățenia este, în principiu, deschisă tuturor indivizilor, dincolo de diferențele culturale, sociale sau biologice. În numele valorilor democrației moderne, ordinea politică își asumă ca ambiție integrarea etniilor cu ajutorul cetățeniei, prin depășirea diversităților lor concrete, a particularităților lor²⁹.

Dacă identitatea națională conferă individului o legitimitate națională, cetățenia este condiția unei existențe decente în cadrul unui stat. Naționalitatea, care definește apartenența la un grup etnic, nu se confundă cu cetățenia, care se referă la toți membrii comunității statale respective, fără deosebire de origine etnică, statul având obligația să-i protejeze pe toți în egală măsură și să le asigure drepturile și libertățile implicate de acest statut³⁰.

Tratatul de la Lisabona precizează moștenirea culturală, religioasă și umanistă a Europei ca sursă de inspirație³¹, recunoscând astfel supremația absolută a culturii în dezvoltarea continentului nostru, și prin respectarea culturii, a istoriei și a tradițiilor popoarelor europene să se întărească solidaritatea acestora,

pentru construirea pe baze solide a Europei viitoare, în care tuturor cetățenilor le va fi respectată identitatea lor tradițională³². Cetățenii statelor membre intră într-o Uniune care le va respecta identitatea lor tradițională, într-o Uniune în care diversitatea dă substanță efortului comun spre bunăstare și progres.

La nivelul individului, deopotrivă cetățean național și european, conceptul de cetățenie implică o permanentă interacțiune și negociere între nevoile personale, interese, valori, convingeri, atitudini și comportamente ale fiecăruia și comunitatea națională căreia îi aparține, pe de o parte, iar pe de altă parte marii familii europene, care le înglobează pe toate. În relația dintre individ și societate, Ruud Veldhuis distinge patru dimensiuni ale cetățeniei care corespund cu cele patru subsisteme care pot fi recunoscute în societate și care sunt esențiale pentru existența acesteia: dimensiunea legală/politică, dimensiunea socială, dimensiunea culturală și dimensiunea economică³³.

Dimensiunea politică se referă la drepturile și responsabilitățile politice vizavi de sistemul politic³⁴. Dezvoltarea acestei dimensiuni ar trebui să vină în urma dezvoltării sistemului politic și a promovării atitudinilor democratice și a aptitudinilor participatorii. Dimensiunea politică a cetățeniei poate fi promovată prin creșterea conștientizării și prin educație, ca de exemplu: prin conceptele democratice, structurile politice și procesele de decizie naționale și internaționale sau europene, sistemul

de vot, partidele politice, lobby-ul de grup, participarea politică și alte forme de participare (demonstrațiile, scrierea de scrisori către presă), istoria și baza societății civile, valorile democratice, drepturile omului în Europa, conștientizarea problemelor politice actuale incluzând integrarea europeană și politicile internaționale, relațiile internaționale, organizațiile internaționale și legislația, rolul media, sistemul juridic sau cel economic.

Dimensiunea socială a cetățeniei se referă la comportamentul între indivizi în societate, și presupune câteva măsuri de loialitate și solidaritate³⁵. Aptitudinile sociale și cunoașterea relațiilor în societate sunt necesare pentru dezvoltarea acestei dimensiuni. Dimensiunea socială poate fi promovată, de exemplu, prin: combaterea izolării sociale și a excluderii sociale, protejarea drepturilor omului, a aduna diferite grupuri ale societății (de ex. minoritățile naționale de grupurile etnice), a lupta pentru egalitatea între sexe, a lucra la consecințele sociale ale informației în societate, compensarea diferențelor în securitatea socială, asistența socială, școală și sănătate.

Dimensiunea culturală a cetățeniei se referă la conștientizarea patrimoniului cultural comun³⁶. Această dimensiune culturală ar trebui dezvoltată prin cunoașterea patrimoniului cultural și a istoriei și prin cunoașterea aptitudinilor de bază (competența lingvistică, scrisul și cititul).

Dimensiunea culturală a cetățeniei poate fi menținută, spre exemplu,

prin: promovarea experiențelor interculturale, protejarea mediului. Munca împotriva rasismului și a discriminării, cunoașterea istoriei și a patrimoniului național, european și global, discutarea rolului tehnologiei informației și a mass-media.

Dimensiunea economică a cetățeniei se referă la relațiile dintre indivizi și piața de muncă și de consumatori³⁷. Aceasta implică dreptul la muncă și la un nivel de subzistență minim. Aptitudinile economice (legate de locurile de muncă sau alte activități economice) și trainingurile vocaționale joacă un rol important în definirea acestei dimensiuni economice.

Cele mai multe reprezentări și modele teoretice cu privire la raportul dintre identitățile culturale și procesul de integrare europeană operează cu vechea *paradigmă disjunctivă*, prin care cele două aspecte sunt puse în relație de opoziție. Astăzi asistăm la o mutație de paradigmă, la o deplasare a concepțiilor spre o paradigmă conjunctivă, care ne permite să înțelegem într-un mod mai adecvat interacțiunile dinamice și complexe dintre unitate și diversitate, dintre global și local în lumea de astăzi. *Paradigma conjunctivă* pe care se va edifica spațiul cultural european nu va reedita formula melting pot-ului american, care a topit diferențele etno-culturale și lingvistice într-un amalgam cultural. Spațiul cultural comun al Europei va avea o altă geometrie și configurație, care nu va presupune anularea identităților culturale, ci va presupune o convergență

care le va păstra într-un echilibru dinamic și le va asigura, totodată, tensiunea necesară pentru a impulsiona spiritual creator.

Pentru multă vreme, temele majore ale dezbatelor despre viitorul Europei și al statelor-națiuni din cuprinsul său vor fi cele referitoare la problema identităților culturale la nivel etnic, local, regional, național și european, în noul context al globalizării. Europa a fost un laborator istoric al comunicării interculturale și are șanse să își redobândească statutul geopolitic de odinioară, valorificându-și modelul ei cultural în lumea contemporană. Sentimental național este foarte puternic în toate țările europene, astfel încât la nivelul Uniunii Europene chestiunea esențială constă în armonizarea construcției europene cu interesele și aspirațiile concrete ale fiecărei națiuni, factorul integrator fiind cultura, ca dimensiune a cetățeniei.

Conștiința națională se identifică, se confundă cu conștiința aproape a fiecărui individ în parte ce aparține națiunii respective. Fiecare dintre membrii unei națiuni poartă în el însușirile principale ale poporului din care afce parte. Ideea de națiune, conștiință socială, vine din viziunea însușirilor sufletești care sunt comune la aproape totalitatea membrilor națiunii³⁸.

Ideea de conștiință socială și de „eu național” este întrezărită ca un adevăr științific și anume că conștiința individuală este ea însăși de natură și de origine socială sau națională³⁹. Condițiile istorice, instituțiile

și tradițiile sociale sunt, în ultim resort, factorii determinanți ai organizării și coeziunii conștiinței. Coeziunea sufletului nostru, corelația stărilor noastre lăuntrice, organizarea lor, care fac unitatea conștiinței, derivă, în felul acesta, din natura instituțiilor și tradițiilor sociale naționale⁴⁰. Și cum aceste instituții și tradiții constituie ceea ce se numește organizarea, constituția și structura societății, se poate spune că organizarea conștiinței, structura și unitatea ei reproduc structura și organizarea societății căreia aparținem⁴¹.

Dimensiunea economică este fundamentul solid pe care s-a creat UE, cel politic, legat de crearea unei națiuni europene este cel mai dificil de crat. UE este un conglomerat de națiuni cu experiențe istorice diferite. Ideea europeană ce sta la baza UE presupune aprioric, existența sentimentului apartenenței la un sistem de valori comune și o experiență istorică comună diferită de cea a altor culturi⁴². Desigur, de la sentimentul apartenenței la un spațiu geografic și cultural comun la națiunea europeană, care să primeze în conștiința indivizilor, în fața apartenenței regionale este o cale lungă, dar, o națiune se și construiește.

La nivel european, pe de o parte asistăm la crearea unei structuri multinaționale suprastatale care presupune cedarea unei părți a suveranității, iar pe de altă parte, UE insistă pe reînvierea particularităților regionale, a tradițiilor, a obiceiurilor și specificității fiecărui loc (geografic).

Un spațiu național evoluează ca un loc unde circulă valori, idei, mituri, credințe, teorii, mentalități, simboluri, dar toate aceste elemente, aflate în interdependență, cunosc decalaje sau subordonare față de nucleul iradiant al culturii naționale. O cultură națională dă expresie unor cerințe, aspirații, trebuințe, unor idei forță care capătă, în anumite momente, caracter de factor explicativ⁴³.

Românismul exprimă sentimentul național al românilor, iar europenismul reflectă sentimentul românilor pentru valorile europene.

Procesul de extinderea, aderarea țărilor ortodoxe, ridică o problemă importantă și anume identitatea europeană. Posibila aderare a Turciei, obligă la regândirea unei identități bazată pe o cultură comună care se va clădi pe realitatea unei Europe poli-naționale, polietnice și multicentrice. Delanty, citat de Schifirneț, susține că ideea de Europă a devenit azi incompletă și postoccidentală⁴⁴. A pierdut poziția de model tradițional în instituții și procesele de modernitate ca istorie, etnicitate, geografie, religie și a devenit un discurs pluralist alcătuit din mai multe limbi, modele de civilizație și proiecte politice.

Spațiul public european este cadrul în care ar trebui ca valorile și ideile să cunoască o mișcare neîntre-ruptă, pornind de la tezaurul cultural comun și de la experiența istorică identică în multe privințe.

Spațiul public european se confruntă cu chestiunea valorilor europene care ar rezulta dintr-o identitate europeană. Această identitate este în

curs de constituire prin procesul de europenizare, așa cum spațiul public național s-a constituit prin româ-nizare, dar nu în sens etnic, ci al dimensiunii axiologice a atitudinilor față de națiunea română.

Spațiul public european derivă în mod logic din existența instituțiilor europene. Un spațiu public european se impune de la sine atât timp cât sunt supuse dezbaterii decizii importante pentru opinia publică europeană. El cuprinde diversitatea tradițiilor, obiceiurilor, cutumelor, folclorului, precum și valorile politice europene.

Problema esențială rămâne armonizarea noii construcții europene cu interesele și aspirațiile concrete ale fiecărei națiuni.

Mai este necesar existența unui spațiu al deliberărilor, în care fiecare cetățean se poate exprima public, aspect esențial pentru conștientizarea unei conduite europene deoarece atunci când se observă un deficit democratic este de dorit să se remedieze „deficitul” și nu să se renunțe la elementul „democrație”⁴⁵.

Concluzii

În prezent, discuțiile despre multiculturalism aruncă o lumină nouă asupra trecutului statelor naționale moderne, asupra ideilor-forță care au stat la baza apariției lor. După căderea comunismului a început un amplu și activ proces de construcție identitară aducând în centrul dezbaterilor tema identității și datorită răsturnărilor axiale (valorice). Unii autori

consideră că schimbările care au avut loc în Europa de Est au afectat strategiile identitare de la o generație la alta⁴⁶.

Dinamica identitară în rândul popoarelor din UE (a cetățenilor) este afectată/accentuată de criza economică și financiară. Insul are identitate întrucât se autoidentifică în raportările lui, în cadrul acestora. Identitatea socio-culturală este rezultatul unui proces continuu de identificare similară cu a celorlalți, cu elemente aparținând dimensiunii latente (valori, memorii colective, simboluri, etc), actualizate prin și în anume (și nu alte) trăiri (emoții, atitudini, etc), cogniții, reprezentări sau acțiuni sociale (fie ele discursuri sau comportamente)⁴⁷.

Conform unor opinii, Sud- Estul Europei este un mozaic lingvistic, un adevărat Turn al lui Babel. Balcanii mai cu seamă constituie o zonă aparte a Europei, fiind un spațiu cu mari diferențe etnice. Dar nici o limbă nu este o limbă internațională, nu e de cultură mare, de puere culturală⁴⁸. Occidentul a cunoscut o puternică „laicizare” a statului pe când în Răsărit se păstrează o simbioză a statului cu biserica.

Diferențe economice nu există, nu există o interdependență între ele, nu fac comerț între ele și economiile lor nu sunt complementare. Sunt multe linii de demarcație, frontiere materiale și spirituale, politice, sociale și culturale.

Se mai adaugă și diferențele imaginare și mitologice, fiecare pretinzând că are rădăcini mai adânci decât celălalt.

Identitatea europeană este contestată întrucât se pune la îndoială capacitatea UE de a promova conștiința apartenenței la o comunitate europeană, și aceasta până când spațiul public european nu va impune o unitate între caracterul economic, normativ și instituțional al comunității europene și identificarea reală a cetățenilor europeni cu comunitatea europeană astfel încât să fie depășite cadrele statului național.

Fără o identitate colectivă dincolo de granițele naționale și un cadru comun pentru proiecte în spațiul public european, europeanizarea nu este posibilă. În fapt, cetățenii percep problemele lor zilnice ca fiind legate de spațiul public național⁴⁹.

Deși prin acțiunile comunitare se urmărește respectarea diversității culturale naționale și regionale, totuși s-a constatat necesitatea promovării unei politici de valorificare și evidențiere a moștenirii culturale comune la nivel european. Astfel, putem afirma că patru mari principii guvernează politica culturală europeană și ghidează UE: promovarea identității culturale, respectarea diversității culturale, susținerea creativității, stimularea participării⁵⁰.

Uniunea Europeană dorește construirea unei identități culturale europene, dar dorește să realizeze acest lucru prin păstrarea identităților naționale și regionale din Europa. Această nouă identitate europeană

care urmează să fie construită se va face pe baza fondului comun cultural al statelor europene, păstrându-se varietația și diversitatea culturală națională și regională. Identitatea europeană nu este altceva decât o continuare a identității naționale, un alt nivel identitar, la nivelul continentului și al Uniunii Europene⁵¹.

Europa reprezintă înaintea de toate o comunitate de valori, iar scopul unificării europene este să realizeze, să testeze, să dezvolte și să păstreze aceste valori. Valorile europene fundamentale au la bază toleranța, umanitatea și fraternitatea.

Astfel, vom încheia cu o reflecție a lui Motru:

Identitatea este un concept deschis, dacă ea se configurează prin dialog cu alteritatea. Individul vede în el valori pe care le recunoaște ca fiind ale sale, iar acesta este fundamentul asocierilor la care consimte. În mod similar, identitatea colectivă se definește și se redefinește tot la nivelul asocierilor. Culturile, ca și indivizii, au tendința să iasă din ele însele, să se afirme într-un spațiu comun al cunoașterii și al recunoașterii, să se descopere și să se reformuleze pe ele însele în oglinda celorlalți.

Ideea de „comunitate de destin”, în sensul atribuit de Motru, poate fi utilizată în debaterile privind integrarea europeană.

Note

- ¹ Giovanni Sartori, *Ce facem cu străinii? Pluralism vs. Multiculturalism*, Editura Humanitas, București, 2007, p. 7.
- ² "This concept was a failure, a total failure!" Declaration on multiculturalism of Angela Merkel available at <http://www.co.uk/news/world-europe>
- ³ Declaration on multiculturalism of Nicolas Sarkozy available at <http://www.france24.com/eng>
- ⁴ *Ibidem*.
- ⁵ Declaration on multiculturalism of David Cameron available at <http://www.bbc.co.uk/news/uk-politics>
- ⁶ Will, Kymlicka, „Teoria și practica multiculturalismului canadian”, traducere de Steliu Lambriu, *Revista Altera* 12, anul V. 1999, p. 66.
- ⁷ Liviu Antonesei, „Modernitatea, globalizarea și dialogul culturilor privity din perspectiva educației interculturale” în Cozma, Teodor (coord.) *O nouă provocare pentru educație: interculturalitatea*, Editura Polirom, Iași, 2001, pp. 11-23.
- ⁸ Georgiu Grigore, *Comunicarea interculturală. Probleme, abordări, teorii*, Editura Comunicare.ro, București, 2010, pp. 153-156.
- ⁹ Cap.I, alin.4 din *Declarația de la Berlin*, adoptată la 25 martie 2007, cu ocazia aniversării a 50 de ani de la semnarea Tratatelor de la Roma. Documentul poate fi vizualizat la adresa <http://www.eu2007.de/de/News/>.
- ¹⁰ *Ibidem*.
- ¹¹ Georgiu Grigore, *op.cit.*, p. 157.
- ¹² Paul Sabourin, *Naționalismele europene*, Editura Institutul European, Iași, 1999, p. 70.
- ¹³ Anthony Smith, *Naționalism și modernism*, Editura Epigraf, Chișinău, 2002, în Grigore, Georgiu, *op. cit.*, p. 157.
- ¹⁴ Paul Sabourin, *op. cit.*, p. 127.
- ¹⁵ Georgiu Grigore, *op. cit.*, p. 57.
- ¹⁶ Ion Diaconu, *Cultura și drepturile omului. Identitate. Diversitate. Multiculturalism*, Editura ProUniversitaria, București, 2012, pp. 11-17.
- ¹⁷ Georgiu Grigore, *Filozofia culturii. Cultură și comunicare*, Editura Comunicare.ro, București, 2004.
- ¹⁸ Nicolae Râmbu, *Comunicare interculturală*, Suport de curs, Universitatea Al.I. Cuza, Iași, pp. 3-15.
- ¹⁹ Liviu Plugaru, Pavalache Mariela, *Educație interculturală*, Editura Psihomedica, Sibiu, 2007, p. 8.
- ²⁰ Rey, M., „De la Logica „mono” la logica de tip „inter”. Piste pentru o educație interculturală și solidară”, p. 153, în Pierre Dasen, Christiane Perregaux, Micheline Rey, *Educația interculturală – experiențe, politici, strategii*, Editura Polirom, Iași, 1999, pp. 129- 203.
- ²¹ Paul Sabourin, *op. cit.*, p. 70.
- ²² Constantin Schifirneț, *op. cit.*, p. 95.
- ²³ Paul Sabourin, *Naționalismele europene*, Editura Institutul European, Iași, 1999, p. 129.
- ²⁴ Lucian Jora, „Idea națională în Uniunea Europeană”, în Cristi Pantelimon (coord.), *Idea națională și ideea europeană*, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, București, 2009, p. 57.
- ²⁵ Constantin Schifirneț, „Spațiu public național, spațiu public european”, în Cristi Pantelimon (coord.), *Idea națională și ideea europeană*, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, București, 2009, pp. 89-109.
- ²⁶ Doar 10% dintre cetățenii Uniunii Europene accentuează pe ideea de

- identitate europeană în detrimentul celei naționale.
- ²⁷ Articolul 3 TUE.
- ²⁸ Dominique Schnapper, *Ce este cetățenia?*, Editura Polirom, Iași, 2001, p. 6.
- ²⁹ Liviu Plugaru, Mariela Pavalache, *op. cit.*, pp. 55-56.
- ³⁰ *Ibidem.*
- ³¹ Alin.2 și 3 din Preambulul la *Tratatul de la Lisabona*, a fost semnat de statele membre la 13 decembrie 2007 și a intrat în vigoare la 1 decembrie 2009.
- ³² Alin.6 din Preambulul la *Tratatul de la Lisabona*.
- ³³ Aceste patru dimensiuni ale cetățeniei au fost dezvoltate de Ruud Veldhuis în „*Educația pentru cetățenia democratică: Dimensiunile cetățeniei, Nucleu competențe, Activități internaționale și variabile*”, Strasbourg, Consiliul Europei, 1997, document DECS/CIT (97) 23.
- ³⁴ *Ibidem.*
- ³⁵ *Ibidem.*
- ³⁶ *Ibidem.*
- ³⁷ *Ibidem.*
- ³⁸ Dumitru Drăghicescu, „Din psihologia poporului român”, în *Historia*, București, 2006, p. 30.
- ³⁹ *Ibidem*, p. 31.
- ⁴⁰ *Ibidem.*, p. 54.
- ⁴¹ *Ibidem*, p. 55.
- ⁴² Lucian Jora, „Idea națională în Uniunea Europeană”, în *op. cit.*, p. 56.
- ⁴³ Constantin Schifirneț, „Spațiul public național, spațiul public European”, *op. cit.*, p. 90.
- ⁴⁴ Gerard Delanty, „The making of postwestern Europe: a civilizational analysis”, Thesis Eleven, nr.72, February 2003, pp. 8-25 apud Constantin Schifirneț, *Spațiul public național, spațiul public european*, p. 95.
- ⁴⁵ James M. Buchanan, Richard E. Wagner, *Democrația în deficit. Moștenirea politică a lordului Keynes*, Editura Humanitas, București, 2013, p. 25.
- ⁴⁶ Horațiu Rusu, *Schimbare socială și identitate socio-culturală. O perspectivă sociologică*, Editura Institutul European, Iași, 2008, p. 9.
- ⁴⁷ A se vedea și Marcela Monica Stoica, Cristina Rhea, „The Cultural Romanian Identity in the South-Eastern Space”, Proceedings of the First International Conference on EU and Black Sea Region, Volume II: „*Challenges from EU in the Black Sea Region: Facing New Geopolitics Realities*” edited by Mihai Șerban and Gabriel Leahu, Bagheria (PA): Mineo Giovanni Editore, Italy, 2012, pp. 18-28.
- ⁴⁸ Ion Bulei, „Naționalismul în Est și în vest. Câteva considerații”, în Pantelimon, Cristi (coord.), *Idea națională și ideea europeană*, pp. 11-16.
- ⁴⁹ Constantin Schifirneț, „Spațiul public național, spațiul public European”, p.96. A se vedea și Marcela Monica Stoica, „The identity based euro elections? The euro discourse of scepticism”, *Revista Cogito*, Vol. VI, no. 4/December, 2014, Bucharest, 2014, pp. 92-96.
- ⁵⁰ Nicoleta Diaconu, Viorel Marcu, *Drept comunitar. Politici comunitare*, Editura Lumina Lex, București, 2003, p. 296.
- ⁵¹ Timothy Baycroft, “European Identity”, in Gary Taylor and Steve Spencer (eds.). *Social identities: Multidisciplinary approaches*, Routledge, New-York, 2004, pp. 145-161,

Bibliografie

- Antonesei, Liviu, "Modernitatea, globalizarea și dialogul culturilor privitye din perspectiva educației interculturale", în Cozma, Teodor (coord.) *O nouă provocare pentru educație: interculturalitatea*, Editura Polirom, Iași, 2001.
- Andrew, Jones, *Globalizarea. Teoreticieni fundamentali*, Ed. C.A.Publishing, Cluj-Napoca, 2011;
- Baycroft, Timothy, "European Identity", in Taylor, Gary and Spencer, Steve (eds.). *Social identities: Multidisciplinary approaches*, New-York, Routledge, 2004;
- Buchanan, James M., Richard E. Wagner, *Democrația în deficit. Moștenirea politică a lordului Keynes*, Editura Humanitas, București, 2013.
- Bulei, Ion, „Naționalismul în Est și în vest. Câteva considerații”, în Pantelimon, Cristi (coord.), *Ideea națională și ideea europeană*.
- Cozma, Teodor (coord.), *O nouă provocare pentru educație: interculturalitatea*, Editura Polirom, Iași, 2001.
- Ciucă, Aurora, „Cetățenia între național și internațional. Discuții pe marginea unui caz”, *Nouă Revistă de Drepturile Omului* nr. 2, vol. 6, Editura C.H. Beck, aprilie-iunie 2010.
- Dasen, Pierre, Christiane Perregaux, Micheline Rey, *Educația interculturală – experiențe, politici, strategii*, Editura Polirom, Iași, 1999.
- Delanty, Gerard, „The making of postwestern Europe: a civilizational analysis”, Thesis Eleven, Number 72, February 2003, *apud* Pantelimon, Cristi (coord.), *Ideea națională și ideea europeană*, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, București, 2009.
- Diaconu, Ion, *Cultura și drepturile omului. Identitate. Diversitate. Multiculturalism*, Editura ProUniversitaria, București, 2012.
- Drăghicescu, Dumitru, „Din psihologia poporului român”, în *Historia*, București, 2006.
- Gavreliuc, Alin, *Psihologie interculturală*, Editura Polirom, Iași, 2011;
- Goian, Ion, „Cu privire la doctrina națională”, în *Ideea națională și ideea europeană*, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, București, 2009.
- Grigore, Georgiu, *Comunicarea interculturală. Probleme, abordări, teorii*, Editura Comunicare.ro, București, 2010.
- Jora, Lucian, *Ideea națională în Uniunea Europeană*, în Pantelimon, Cristi (coord.), *Ideea națională și ideea europeană*, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, București, 2009.
- Kymlicka, Will, „Teoria și practica multiculturalismului canadian”, traducere de Steliu Lambriu, *Revista Altera* 12, anul V. 1999.
- Mehedi, Mustafa, *Educația multiculturală și interculturală*, *Revista Drepturile Omului* nr. 3, anul IX, 1999;
- Pantelimon, Cristi (coord.), *Ideea națională și ideea europeană*, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, București, 2009.
- Petrescu, Diana, *Tradiția, componentă spirituală a culturii*, București, Centrul Cultural al Ministerului Afacerilor Interne, 2012.
- Plugaru, Liviu, PAVALACHE, Mariela, *Educație interculturală*, Editura Psihomedica, Sibiu, 2007.

- Pop, Flore, Gherghina, Sergiu, Jiglău, George, *Uniunea Europeană: Drept, instituții și politici comunitare. Manual introductiv*, Editura Argonaut, Cluj, 2009.
- Rusu, Horațiu, *Schimbare socială și identitate socioculturală*, Editura Institutul European, Colecția Academica, Seria Sociologie, 2008.
- Niessler, Rudolf, Director în cadrul DG Regio, *Regiunile pentru schimbarea economică*, 2009.
- Veldhuis, Ruud în „Educația pentru cetățenia democratică: Dimensiunile cetățeniei, Nucleu competențe, Activități internaționale și variabile”, Strasbourg, Consiliul European, 1997, document DECS/CIT (97) 23.
- Sartori, Giovanni *Ce facem cu străinii? Pluralism vs. Multiculturalism*, Editura Humanitas, București, 2007.
- Sabourin, Paul, *Naționalismele europene*, Editura Institutul European, Iași, 1999.
- Schnapper, Dominique, *Ce este cetățenia?*, Editura Polirom, Iași, 2001.
- Schifirneț, Constantin, „Spațiul public național, spațiul public european”, în *Sociologie românească*, 2007, volumul V, nr. 4.
- Smith, Anthony, „Naționalism și modernism”, Editura Epigraf, Chișinău, 2002, în Grigore Georgiu, *Comunicarea interculturală. Probleme, abordări, teorii*, Editura Comunicare.ro, București, 2010.
- Stoica, Marcela Monica „The identity based euro elections? The euro discourse of scepticism”, *Revista Cogito*, Vol. VI, no. 4/December, 2014, Bucharest, 2014.
- Stoica, Marcela Monica, RHEA, Cristina, „The Cultural Romanian Identity in the South-Eastern Space”, Proceedings of the First International Conference on EU and Black Sea Region, Volume II: „Challenges from EU in the Black Sea Region: Facing New Geopolitics Realities” edited by Mihai Șerban and Gabriel Leahu, Bagheria (PA): Mineo Giovanni Editore, Italy, 2012.
- Zamfir, Cătălin (coord.), Vlasceanu, Lazăr, *Dicționar de sociologie*, Editura Babel, București, 1993.

Resurse electronice

- “This concept was a failure, a total failure!” Declaration on multiculturalism of Angela Merkel available at <http://www.co.uk/news/world-europe>
- Declaration on multiculturalism of Nicolas Sarkozy available at <http://www.france24.com/eng>
- Declaration on multiculturalism of David Cameron available at <http://www.bbc.co.uk/news/uk-politics>
- Cap. I, alin.4 din *Declarația de la Berlin*, <http://www.eu2007.de/de/News/>.